

Олена Кір'янова

**ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО УЧИТЕЛЬСТВА
(1920-30-х рр.) В ОСВІТНІХ ТА КУЛЬТУРНИХ
ПРОЦЕСАХ УСРР В ІСТОРІОГРАФІЇ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 50-80-х рр. ХХ ст.:
АНАЛІТИЧНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ**

У статті здійснено аналітичні узагальнення щодо радянської історіографії другої половини 1950–80-х рр., яка висвітлювала найактуальніші питання з історії українського вчительства та його участі в освітніх та культурних процесах у 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: історія українського вчительства, історіографія радянського періоду, історіографічний етап, педагогічна інтелігенція, культурно-освітні процеси.

Історія українського вчительства є однією із актуальних і важливих наукових проблем. Необхідність її вивчення, крім суто науково-пізнавального інтересу, зумовлена ще й практичною стороною даного питання, оскільки отриманий у процесі дослідження історичний досвід можна використовувати і при формуванні сучасної генерації українських вчителів, як найбільш високо освіченої та національно свідомої частини української нації, носіїв її основних духовних та культурних цінностей, як генераторів нових ідей, без котрих на сучасному етапі неможливий прогрес у системі освіти. Більш того, українські педагоги є носіями передового мислення, чим характеризувалися у всі часи. Обраний напрям присвячений проблемі дослідження історіографії історії українського вчительства інтелігенції 1920-х–30-х рр. та її діяльній участі в освітніх процесах.

Новизна наукової статті виявляється в неупередженому дослідженні історіографії професійної діяльності учительства в культурно-освітніх процесах УСРР у 1920-х – 30-х рр. та комплексному науковому підході до вивчення цієї проблеми. Це дасть змогу правильно оцінити та розв'язати багато суперечливих питань, зокрема, переосмислити ідеологічні упередження радянської історіографії 1950-х – 80-х рр. з її схематично-тенденційним підходом до вивчення та характеристики радянського вчителя, його місця та ролі в суспільстві та виявити цінні погляди на дану проблему, її перспективи. Об'єктом наукового дослідження є роботи радянських дослідників, а також аналітичні матеріали – журнальні статті, історіографічні огляди, які вивчали проблеми, пов'язані з професійною діяльністю вчителів у системі освіти 1920-30-х рр. Предметом даної праці є закономірності та особливості відображення професійної діяльності учительства в освітніх та культурних процесах у 1920-х – 30-х рр., в історичних джерелах та літературі вказаного періоду. Хронологічні рамки дослідження мають двовимірність: охоплюють період 1920-х–30-х рр., який пов'язаний з початком та завершенням українізаційних процесів в освіті та участі в них учителів, другий

© Кір'янова Олена Леонідівна – здобувач кафедри історії та культури України Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди».

вимір – період другої половини 50-х – 80-х рр. ХХ ст., котрий ми розглядаємо в статті як другий історіографічний етап, що в свою чергу поділяємо на декілька періодів, які пов'язані передусім зі зміною радянських політичних лідерів, а не створенням нових концепцій та методів досліджень у цій галузі. Зокрема, нижню межу – другу половину 1950-х рр. ми пов'язуємо з приходом до влади М. Хрущова, який обрав курс у бік лібералізації суспільного життя, що в свою чергу спричинило відкриття архівних сховищ та дало можливість актуалізувати дане питання серед наукових кіл. Верхня межа збігається з розпадом СРСР і завершенням панування над історичною наукою радянської держави та її ідеологічних парадигм, що позитивно вплинуло на розвідки у цій галузі. Географічні межі дослідження охоплюють Українську СРР, а з 1937 р. – Українську РСР, яка перебувала в складі СРСР. Вивчення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1. Показати причини актуалізації даного питання з другої половини 1950-х рр. 2. Визначити основні концептуальні та методологічні підходи у вивченні визначеної проблеми у досліджуваній період. 3. Виявити причини, що впливали на професійний рівень праць, надрукованих протягом другої половини 1950-х – 80-х рр. 4. Зробити висновки щодо науковості досліджень про професійну діяльність учителів указанного періоду, показати його надбання та прорахунки.

У комплексному аналізі історіографії нами був задіяний один із головних методів пошуку істини – принцип історизму, тобто неупереджене дослідження висвітлених характеристик професійної діяльності учителів у культурно-освітніх процесах УСРР 1920-х – 30-х рр. Також ми активно послуговувалися порівняльно-історичним методом, коли досліджували діяльність учителів з позицій, висвітлених у другій половині 50-х рр., та порівнювали з інтерпретаціями дослідників середини та кінця 80-х рр. ХХ ст. У роботі застосовані також методи: діахронний, або періодизації, та ретроспективний, які дають змогу пояснити, оцінити, порівняти, проаналізувати та здійснити періодизацію історіографічного етапу та джерел про трудову діяльність педагогічної інтелігенції в культурно-освітніх процесах УСРР 1920-х – 30-х рр.

Варто ще раз звернути увагу, що до аналізу залучена історіографія радянського періоду другої половини 50-х – 80-х рр. ХХ ст. Цей період розпочинається з часу так званої «хрущовської відлиги» та лібералізації суспільного життя. З другої половини 50-х рр. істориків допустили до закритих в сталінський період архівів. Це позитивно вплинуло на розвиток історичної науки і студіювання у галузі історії учительської інтелігенції та її участі в освітніх процесах 1920-х – 30-х рр. Тому новизна цього історіографічного періоду виявляється в тому, що публікуються праці, в яких концентрується вагома документальна база. На жаль, уперше опублікований джерельний матеріал підбирався у такому порядку, щоб не висвітлити у всій повноті головну місію учителя у навчанні та вихованні молоді, у розвитку культурного потенціалу української нації. За традицією історіографії попереднього періоду учителям відводилася другорядна роль у культурних та освітніх змінах. Так, активна діяльність та захоплення учительством політикою українізації освітньої системи висвітлені дослідниками лише як проведення різних пропагандистських кампаній, виконання партійних рішень щодо національної політики у шкільництві. У працях схвально оцінювалося виконання партійних рішень учителями і жорстко засуджувались будь-які прояви свободи громадської позиції вчителів поза партійними рішеннями. Будь-який волевияв учительства таврувався в радянських розвідках як «буржуазні пережитки», «ворожа», «антирадянська діяльність та пропаганда», з позитивної точки зору показані репресії проти вчительства як «класово-ворожих» елементів у 1930-і рр. Радянська історіографія відповідно до офіційної ідеології та державної політики за зразками 1930-х – 40-х рр. і надалі утверджувала думку про швидкий, легкий шлях становлення і діяльності радянського учительства. Складні колізії на шляху освітян у 1920-і і в трагічні 1930-і рр.: всілякий тиск, моральна дескридетация, обмеження свободи, репресії проти учительства навіть не згадувалися в дослідженнях радянських істориків.

Попри названі теоретичні прогалини радянської історіографії цього періоду з'являється низка ґрунтовних монографій, у яких порушуються досі не висвітлені

аспекти досліджуваної проблеми. У цьому плані слід відзначити працю О.Слуцького про радянське культурне будівництво, в якій досить широко висвітлюються питання формування радянської системи освіти, учительства, його трудова діяльність у 1926-1929 рр. [21]. Важливо те, що дослідник вводить до наукового обігу систематизований архівний матеріал, який показував безсумнівні досягнення вчителів у справі культурної революції, розбудови народної освіти УСРР. Новий джерельний матеріал та схожі сюжети змальовані в працях Л.Черкашина та Н.Моторнюка [26, 17]. Традиційно в їхніх дослідженнях домінує некритичний підхід до владних структур, які декларували «турботливе» ставлення до народного учителя, його наполегливої праці.

Дослідження І.Білодіда, Г.Ясницького деякою мірою торкається питання становлення учительських кадрів, їхнього ставлення до радянської влади і її політики та культурних змін, що відбулися в шкільництві. Звичайно, вони висвітлили і його нелегку роботу в народній освіті [2, 28].

Праці, які вийшли протягом 1960-х – 70-х рр., викликають науковий інтерес у тому сенсі, адже в них вчительству та його діяльності приділено значну увагу. Але роботи, головним чином, присвячені історії культурного будівництва, розвитку народної освіти, школи, педагогіки. У цих наукових дослідженнях, зважаючи на залежність української історіографії від правлячої державної партії, висвітлювався лише традиційний бік проблеми. Так, учительська проблема представлена лише в плані забезпечення шкіл педагогічними кадрами. У працях відсутня характеристика учителів як найчисельнішої групи інтелігенції, яка здійснювала важливу місію навчання та виховання школярів. Правдиво не висвітлювалася суспільно-політична, громадська позиція вчителів у 1920–30-і рр. тощо.

Схожі тенденції чітко відображені в працях С.Гутнянського [6]. Зокрема, хоча дослідник і намагався висвітлити цікаву проблему, присвячену діяльності сільського вчительства у період культурних зрушень, проте їхню наполегливу, важку працю розглядав лише з ідеологічних міркувань як втілення ленінських принципів у галузі освіти в Україні. Багатопланова, наполеглива, творча діяльність сільського вчительства у напрямку розв'язання проблеми національної школи взагалі не бралася до уваги дослідником.

Цінний вклад у висвітлення досліджуваної проблеми здійснено в монографії Г.Шевчука [26], де, розглядаючи культурно-освітній розвиток УСРР в 1921–1925 рр., він велику увагу приділив професійній діяльності вчительства. Позитивом роботи також є те, що автор зібрав та систематизував солідну документальну базу, яка підтверджувала великі досягнення політики українізації в шкільництві. На відміну від інших дослідників, які передусім звертали увагу в своїх працях на громадсько-політичну роботу вчителів, він детально на фактах висвітлив різноманітні напрями їх трудової діяльності: організаційні, методичні, навчально-виховні.

Слід відзначити монографію дослідника М.Гриценка про становлення та розвиток радянської шкільної системи з 1917–1967 рр. [5]. Основна увага в ній акцентується на діяльності педагогів у напрямку радянзації шкільної системи в Україні. Важливість цієї роботи полягає і в тому, що автор здійснив велику роботу по узагальненню статистичних даних по заданій темі. Проте хронологічні рамки роботи не дали йому ґрунтовніше висвітлити окремі аспекти, присвячені професійній діяльності вчителів у розвитку шкільництва УСРР. Наостанок не можна не згадати узагальнюючу монографію київських дослідників «Розвиток української культури за роки радянської влади» [19], в якій порушені питання трудових буднів педагогів указанного періоду. У монографії нами виявлені правильні думки про те, що складне матеріальне становище вчительства значно впливало на його професійну діяльність і позбавляло багатьох педагогів можливості активно брати участь у становленні та розвитку радянської школи в Україні. Як і в попередніх роботах, дослідники майже не торкаються негативних сторін становлення шкільництва в Україні, тієї психологічної та соціально-політичної атмосфери, в якій доводилося жити і працювати рядовому вчительству в 1920-х–30-х рр. Ідеологічні стереотипи того часу не дали змоги дослідникам правдиво показати не тільки успіхи, але й прорахунки культурної революції в народній освіті.

Проаналізовані нами праці показали, що з початку другого історіографічного етапу вчені-історики розпочали детальніше вивчати професійну роботу вчительства в 1920-х – 30-х рр. Важливо те, що в названих працях було опубліковано та систематизовано архівний матеріал, який уперше потрапив у науковий обіг. Заслугою цього періоду стало те, що вчені ширше почали висвітлювати навчальну, методичну, організаційно-виховну роботу вчительства, показуючи важливість цієї професії в суспільстві, і не лише з точки зору політичних вимог. Звичайно, що прив'язаність дослідників до попередньо створених схем та стереотипів не дозволила висвітлити негативні явища з історії вчительства, тому здебільшого однобічно показувалася його трудова діяльність. Як уже зазначалося, основна увага акцентувалася на політичній роботі вчителів: участі в різних пропагандистських кампаніях, а також ліквідації неписьменності та малописьменності дорослого населення України.

Згодом вийшов ряд праць з історії розвитку народної освіти в республіці, які теж привернули нашу увагу. У цьому контексті слід відзначити роботи І.Паніотова та В.Мойсенка [19, 16], в яких було введено до наукового обігу чималу кількість джерел про формування педагогічних кадрів України. Як і в попередніх роботах, автори розглядають підходи радянських очільників влади до вчительства та ставлення учителів до декларованого курсу та поточних завдань влади у сфері освіти. Проте у теоретичному сенсі в роботі нічого нового не було зроблено, адже внесок учителів у розбудову радянської освіти показано з точки зору вже утверджених канонів, які унеможливлювали висвітлення проблеми з різних позицій.

На наш погляд, окремо слід відзначити роботу колективу авторів, які підготували ряд монографій про народну освіту та історію педагогіки, що побачили світ наприкінці 1960-х – на початку 70-х рр. Так, у праці «Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР 1917–1967 рр.» дослідники дали досить високу оцінку внеску українського вчительства у справу подолання труднощів у народній освіті в 1920-х – на початку 30-х рр., зокрема, в справу ліквідації неписьменності [18]. Позитивом роботи є й те, що вона спирається на ґрунтовну джерельну інформацію, зібрану дослідниками. Діяльність працівників освіти висвітлено і в колективній праці про культурну революцію [15], яка побачила світ у 1970 р. Проте наведених сюжетів явно недостатньо, щоб правдиво та повно показати трудову діяльність педагогічної інтелігенції в розбудові соціалістичного суспільства в радянській Україні.

Науковий інтерес викликає і колективна узагальнююча праця «Історія педагогіки», де в контексті висвітлення згаданої теми автори назвали імена та відзначили роботу перших учених-педагогів, які заклали теоретичні підвалини української радянської педагогіки [10]. Важливо також і те, що в монографії достатню увагу приділено професійній діяльності вчительства не лише на ниві політичної роботи, але й у напрямку активізації навчання із застосуванням нових форм та методів у навчально-виховному процесі в 1920-х рр. Як уже зазначалося, значним недоліком як цієї праці, так і всіх інших є те, що вперше опублікований матеріал подавався у такій послідовності, щоб ілюструвати виконання вчительством партійних рішень у шкільній справі.

Наприкінці 1960-х – 70-х рр. посилювався ідеологічний тиск держави на суспільство та гуманітарні науки, тому студії у даній галузі помітно звужуються, це, звичайно, відобразилося в історичних публікаціях. Розпочали вивчати цю проблему головним чином московські дослідники, які розглядали історію педагогічної інтелігенції УСРР у рамках колишнього СРСР, тому праці здебільшого писалися на матеріалах РРФСР. Українських вчителів, як і інші професійні групи інтелігенції, дослідники розглядали лише як «національний загін» загальносоюзної армії спеціалістів. У цей період у наукових дослідженнях був затверджений стереотип знеособлення вчителя, який позбавив можливості дізнатися імена багатьох видатних педагогів тієї епохи. Передусім їхню трудову діяльність висвітлювали лише в рамках канону про «наполегливу роботу, спрямовану на втілення ленінських ідей в шкільництві», при цьому замовчувалися серйозні недоліки політики компартії в галузі народної освіти й перебільшувалися досягнення.

Загальною тенденцією історіографії цього періоду є здебільшого дослідження історії інтелігенції в цілому. Велика увага в працях надавалася таким проблемам, як радянська влада і буржуазні спеціалісти, підготовка кадрів соціалістичної інтелігенції тощо, в контексті котрих розглядалися окремі аспекти вчительської теми. Наприкінці 1960-х – на початку 70-х рр. було підготовлено ряд ґрунтовних праць, присвячених культурній революції в СРСР, формуванню інтелігенції [24, 4], ліквідації неграмотності [9, 13], в яких було зібрано солідний матеріал і про роботу вчителів. Проте в цих роботах знаходимо багато необґрунтованих міркувань та висновків, замовчувалось багато явищ та фактів з історії діяльності учительства в 1920-х–30-х рр.

Особливий внесок у розробку деяких аспектів визначеної теми здійснив московський дослідник С. Федюкін у монографії «Советская власть и буржуазные специалисты» [25]. Зокрема, він досить незвично, як на той час, показав становище учителів, проаналізував їхні взаємини з офіційною владою та ставлення до її політики в галузі народної освіти. Цікаві думки висловив дослідник про прояви громадської активності учительства, показавши еволюцію їхньої політичної позиції і соціально-психологічного стану. З іншого боку, дотримуючись загальноприйнятої схеми «еволюції громадської позиції старих кадрів», яка офіційно розглядалася так: «від недовіри до співпраці з радянською владою», дослідник майже не торкається питань, які б дали відповідь на справжні причини психологічної кризи учительства. Як відомо, психологічна відчуженість старих спеціалістів галузі освіти насамперед була викликана не розумінням «справжніх радянських завдань освіти», до яких апелюють майже всі радянські дослідники, а заміною загальнолюдських цінностей та орієнтацій у шкільництві на жорстоко регламентовані, компартійні цінності та установки, які викликали у більшості педагогів політичну недовіру і підозрілість, а з боку влади в 1930-і рр. – переслідування та репресії. Слід зауважити, що московські дослідники мали більше можливостей для прояву своїх наукових досягнень, ніж республіканські, які в цей час просто дублювали праці московських колег.

У зв'язку з такими тенденціями проблема «старі спеціалісти та радянська влада» у цей період стає досить популярною. Вона знайшла своє відображення і в працях дослідників М. Корольової та В. Соскіна [12, 22]. Звичайно, що ця тема розглядалася в офіційній площині, замовчувалися факти суворого контролю, репресій і переслідувань учительства з боку влади. У працях не показувалися справжні факти, причини та наслідки взаємного відчуження влади і «старого» учительства в 1920-х – 30-х рр.

На краще змінилася ситуація у цій галузі в 1980-х рр. Вагомий вплив починають здійснювати українські вчені-історики, які значно розширюють джерельну базу досліджень, готують праці на основі «місцевого матеріалу», але передусім на такі теми, як: історія народної освіти, становлення радянської педагогіки, культурна революція в Україні тощо, в контексті яких розглядають діяльність учительства 1920-х – 30-х рр. У цей час силами українських дослідників було підготовлено та захищено кандидатські дисертації, в яких порушені важливі питання досліджуваної проблеми [1]. Із наукових праць, що вийшли, потрібно відзначити напрацювання В. Даниленка. Так, у роботі «Співробітництво УРСР і РСФСР в галузі освіти і науки в період побудови соціалізму» [7] він проаналізував основні форми і напрямки співробітництва радянської України та радянської Росії в галузі освіти. На основі нових документальних даних, залучених до праці сюжетів показав професійні наробки педагогів та їх вагомий внесок у здійснення «культурної революції». Окремі аспекти про трудову діяльність радянських учителів та їх внесок у розбудову школи в сільській місцевості, поширення грамоти серед сільського населення знаходимо в російськомовній праці С. Денисова «Борьба партии за культурное преобразование деревни (1917–1937 гг.)» [8]. Фрагментарні сюжети про роботу вчителів оприлюднено в дослідженні В. Білоцерківського «Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні 1926–1937 рр.» [3]. Сама назва згаданих вище наукових робіт проливає світло на їх зміст і підтверджує, що історіографія цього часу не зазнала ні методологічних, ні концептуальних змін.

Серед праць цього періоду, на наш погляд, особливе місце може зайняти лише монографія Л. Ткачової, спеціально присвячена радянській інтелігенції України [23]. Її можна без перебільшення назвати важливим історіографічним фактом. Новизною дослідження стало й те, що автор узагальнила наявний і вперше виявлений матеріал про українське вчительство. Детально проаналізувала взаємини влади з вчительством у 1920-х – 30-і рр., охарактеризувала кількісний та якісний його склад, визначила місце і роль учителів у культурно-масовій, освітній роботі. Звичайно, що ця робота ввібрала в себе всі напрацьовані попередньо недоліки, притаманні радянській історіографії. Так, усі офіційні канони документів компартії були продубльовані в дослідженні. Зокрема, суспільно-політична та громадська позиція вчительства у 1920-х рр. характеризується як «буржуазна» чи «дрібнобуржуазна», складні процеси та явища, що відбувалися в середовищі вчительства, штучно вмонтовувалися в «закономірний» хід «культурної революції» в УСРР.

Лише у 1988 р. в «Українському історичному журналі» вийшов цикл статей дослідника І.Кліцакова, в яких предметом вивчення виступає вчительство та його непрості взаємини з партійним керівництвом (1917–1927 рр.) [11]. На основі документальних даних автор проаналізував увесь спектр методів, які використовувала влада для впливу на ідейно-політичну позицію педагогів, їх трудову діяльність.

Суттєві зміни як у теоретичному сенсі, так і в підходах до підбору документальних даних відбулися лише наприкінці 1980-х рр. У науковому обігу з'являються праці з незвичними для радянської історіографії сюжетами, новими фактами, у яких розглядаються цікаві та важливі питання з історії вчительства. Сюжети з історії формування національної школи, вчительства базуються на нових документах та характеризуються з наукових позицій. Такий підхід у вирішенні наукових завдань уперше було здійснено у статтях Ю.Курносова [14], в яких автор з нових методологічних позицій історизму й об'єктивності висвітлив розвиток народної освіти УСРР, показав трудові здобутки вчителів.

Таким чином, на початку другого історіографічного етапу з'являється низка ґрунтовних монографій, статей, дисертаційних досліджень, у яких історія професійної діяльності вчительства, його участь в освітніх та культурних процесах УСРР 1920-х – 30-х рр. розглядаються дослідниками детальніше. У своїх публікаціях науковці спираються на солідну документальну базу, яку напрацювали після відкриття архівних сховищ за вказівкою першого секретаря ЦК КПРС М.Хрущова. Але складні політичні умови, в яких працювали радянські дослідники, заважали об'єктивності досліджень. У зв'язку з цим історики, відповідно до офіційних ідеологічних канонів, сформованих попередніми вченими, утверджували позицію про швидкий, легкий шлях становлення радянського вчительства. Його участь в українізації народної освіти висвітлювалася лише як втілення ленінських настанов та політики компартії у вирішенні завдань «культурної революції», здебільшого в контексті праць з історії культури, становлення народної освіти, педагогіки, історії інтелігенції.

Основна увага радянських дослідників концентрувалася на позитивах у реалізації завдань побудови нової радянської школи, зокрема, збільшення кількості шкіл, покращення матеріального становища вчителів, еволюції політичної позиції вчительства у бік підтримки радянської влади без будь-яких труднощів і трагізму. При цьому замовчувалися серйозні прорахунки і недоліки політики радянської влади стосовно учителів, репресії в трагічні 1930-і рр., схвалювалися або висвітлювалися як класова боротьба з «буржуазними пережитками» та «петлюрівщиною» в народній освіті УСРР. Дослідниками ідеалізувалися та перебільшувалися успіхи компартії у розв'язанні питання побудови радянської школи. Суттєві зміни в розвитку вчительської проблеми розпочалися лише наприкінці 1980-х рр. Вони були пов'язані зі зміною політичного курсу влади у бік лібералізації. Офіційно було проголошено гасло «правдивого освітлення минулого», що дало можливість історикам розпочати роботу над переборенням радянських схем та стереотипів у цій галузі. Так розпочалася активна пошукова праця над виявленням досі не відомих фактів, які допомагали розв'язувати наукові проблеми та використовувати при цьому наукову методологію.

1. Атлантова Л.І. Становление и развитие основных понятий советской педагогики (1917-1931 гг.) / Атлантова Л.І. – Автореф... кан. пед. наук. – К., 1979. – 19 с.
2. Білодід І. Зміцнюємо зв'язки школи з життям // Українська радянська культура. Збірник статей. / Білодід І. – К.: 1960. – С.125-129.
3. Білоцерківський В. Я. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні 1926-1937 рр. / Білоцерківський В. Я. – Х.: 1985.
4. Власов М. Рождение советской интеллигенции / Власов М. – М.: 1970. – 86 с.
5. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1967) / Гриценко М.С. – К.: 1967.– 483 с.
6. Гутнянський С. К. Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні / Гутнянський С. К. – К.: 1960. – 104 с.; Його ж. Ленін і українська радянська культура / Гутнянський С. К. – К.: 1963.– 39 с.
7. Даниленко В.М. Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма /Даниленко В.М. – К.: 1981. – 188 с.
8. Денисов С. Г. Борьба партии за культурное преобразование деревни (1917-1937 гг.) / Денисов С. Г. – М.: 1981.
9. Зеновьев М., Плешакова А. Как был выполнен ленинский декрет / Зеновьев М., Плешакова А. – М.: 1961.;
10. Історія педагогіки. – К.: 1973. – 446 с.
11. Кліцаков І.О. Партійне керівництво ідейно-політичним вихованням вчителів (1917-1927) / Кліцаков І.О. // Укр. істор. журнал. – 1988. – №3.
12. Корольова М. М. Работа партии по вовлечению дореволюционной интеллигенции в строительство социализма (1921-1925 гг.) / Корольова М. М. // Из истории выполнения второй программы партии в области культурного строительства. – М.: 1968. – 216 с.
13. Куманев В.А. Социализм и всенародная грамотность / Куманев В.А. – М.: 1967.; Його ж. Революция и просвещение масс. – М.: 1973.
14. Курносів Ю. В. Духовне життя на Україні в 20-х-30-х роках / Курносів Ю. В. // Укр. істор. журн. – 1990. – №1. – С.131-148; Його ж. Суспільно-політичне життя на Україні в 20-30-х роках // Укр. іст. журн. – 1989. – №12. – С.89-95.
15. Ленінське вчення про культурну революцію та його здійснення на Україні. – К.: 1970. – 367 с.
16. Моторнюк Н. М. На вірному шляху / Моторнюк Н. М. – К.: 1959.
17. Мойсенко В.А. Керівництво КППРС розвитком народної освіти. – К., 1975.
18. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР 1917-1967 рр. – К.: 1967. – 482 с.
19. Паніотів І.І. Комуністична партія України в боротьбі за розвиток народної освіти / Паніотів І.І. – К.: 1975.
20. Розвиток української культури за роки радянської влади. – К.: 1967. – 366 с.
21. Слуцький О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію партії (1926-1929 рр.) / Слуцький О. Б. – К.: Вид-во Академії наук УРСР. – 1957. – 207 с.
22. Соскин В. Л. Ленин, революция, интеллигенция / Соскин В. Л. – Новосибирск.: 1973. – 106 с.
23. Ткачова Л. І. Інтелігенція радянської України в період побудови основ соціалізму / Ткачова Л. І. – К.: Наукова думка, 1985. – 190 с.
24. Украинцев В. В. Культурная революция составная часть ленинского плана социалистического строительства / Украинцев В. В. – М.: 1970. – 45 с.
25. Федюкин С.А. Советская власть и буржуазные специалисты / Федюкин С.А. – М.: 1965. – 253 с.
26. Черкашин Л. М. Загальне навчання в Українській РСР (1917-1957) / Черкашин Л. М. – К.: 1958;
27. Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні в 1921-1925 рр. / Шевчук Г. М. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – 436 с.

28. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.) / Ясницький Г. І. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1965. – 256 с.

В статье осуществляются аналитические обобщения относительно советской историографии второй половины 1950-х – 80-х гг., которая осветила наиболее актуальные вопросы по истории украинских учителей и их участие в образовательных и культурных процессах в 20-х–30-х гг. XX века.

Ключевые слова: история украинских учителей, историография советского периода, стадии историографии, педагогическая интеллигенция, культурно-воспитательные процессы 1920-х–30-х гг.

In the article analytical generalizations are carried out in relation to soviet historiography of the second half of 1950 – 80 – th., what lighted up the most pressing questions from history of the Ukrainian teaching, and his participation, in educational and cultural processes in 1920 – 30 – th.

Key words: history of the ukrainian teaching, historiography of soviet period, historiography stage, pedagogical intelligentsia, cultural and educational processes.

